

Globalno grabljenje zemljišta i novi ekstraktivizam: Postsocijalistička perspektiva *

Mina Petrović

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Beograd, Srbija

U radu se neоекstraktivizam kao sadašnja faza u razvoju kapitalizma analitički povezuje sa fenomenom grabljenja/zgrtanja (grabbing) zemljišta, koji se odnosi na direktne strane investicije u manje razvijene zemlje, usmerene ka pribavljanju zemljišta radi eksploatacije ruda i minerala, produkcije biogoriva i hrane. U prvom delu radu izlažu se relevantna kritička tumačenja procesa grabljenja zemljišta i neоекstraktivizma, i otvara pitanje da li uočena teritorijalizacija borbi protiv navedenih procesa doprinosi porastu njihovog mobilizacijskog potencijala ili populističkih podvajanja. U drugom delu rada skreće se pažnja na izloženost evropskih postsocijalističkih zemalja grabljenju zemljišta i neоекstraktivizmu, uključujući iskustvo Srbije, i ukazuje da je to još relativno zapostavljena istraživačka tema u sociologiji.

KLJUČNE REČI: neоекstraktivizam / grabljenje zemljišta / akumulacija kapitala / postsocijalizam / Evropska unija / Srbija

Uvod

Od početka 2000ih godina, na globalnom nivou je primetan značajan porast investicija u kupovinu ili iznajmljivanje (lizing) velikih parcela zemljišta, koji se neposredno povezuje sa sve većim pritiskom na prirodne resurse usled rasta cena osnovnih žitarica, nafte i fosilnih goriva, odnosno sa klimatskim promenama i potrebnom tranzicijom ka održivim izvorima energije. Većina komercijalnih investicija u zemljište radi eksploatacije ruda i minerala, produkcije biogoriva i hrane odvija se u formi direktnih stranih investicija velikih korporacija ili vlada

* Korespondencija: mipetrov@f.bg.ac.rs, Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd, Srbija

Rad je prethodno delimično izložen na međunarodnom naučnom skupu *Sociological Perspectives on Contemporary Post-Yugoslav Societies*, u organizaciji Sociološkog naučnog društva Srbije, održanom u Beogradu, 26–27. maj 2023. godine.

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4783-8188>

razvijenih zemalja u zemlje u razvoju. Te investicije imaju za cilj izvlačenja što veće količine prirodnih resursa sa što nižim troškovima na određenim lokacijama i njihovo prebacivanje na područja gde za njima postoji visoka potražnja i mogućnost da se postigne visoka cena (Borras & Franco, 2013). Zbog toga se navedeni proces pribavljanja zemljišta naziva grabljenjem / zgrtanjem (grabbing) i analitički povezuje sa novom geokonomijom ili geopolitikom kapitala. Time se u analizu uvodi i neoekstraktivizam, koncept koji se odnosi na metode razvlašćivanja lokalnih vlasnika zemljišta za potrebe ekstrakcije vrednosti iz prirodnih resursa perifernih zemalja / regiona u postkolonijalnom periodu razvoja kapitalizma (Veltmeyer & Petras, 2014).

U akademskim radovima posvećenim ovoj temi prepoznaju se dva pristupa. Jedan je razvojni, i ukazuje na pozitivne ekonomske efekte novih rastućih investicija u manje razvijene zemlje i regione, a drugi je kritički orijentisan na njihove negativne efekte, kao što su razvlašćivanje i raseljavanje lokalnog stanovništva; ugrožavanje prehrambenog suvereniteta (prava na odlučivanje šta i na koji način se uzgaja na zemlji); nepoštovanje ekološke regulative, krčenje šuma i narušavanje ekološke ravnoteže radi sticanja profita; itd. (Oliveira et al., 2021). Kritička perspektiva posebno naglašava da grabljenje zemljišta koje je povezano sa neoekstraktivizmom ne samo reprodukuje postojeće socio-prostorne nejednakosti između nerazvijenih / siromašnih i razvijenih / bogatih područja, već stalno kreira i nove nejednakosti, čak i unutar zemalja centra (Geisler & Makki, 2014). Sledeći kritičku perspektivu, prvi deo ovog rada ima za cilj da ukaže na neka relevantna tumačenja procesa grabljenja zemljišta i neoekstraktivizma, kao i na nove oblike otpora koji nastaju u kontekstu ovih procesa. Analizira se i pitanje da li pojačano vezivanje socijalnih borbi za prava raspolaganja resursima na određenim (nacionalnim / regionalnim / lokalnim) teritorijama povećava njihov mobilizacijski potencijal ili inklinaciju ka populističkim podvajanjima. U okviru razmatranih koncepata i tema u prvom delu, cilj drugog dela rada je da skrene pažnju na izloženost postsocijalističkih zemalja strategijama neoekstraktivizma i grabljenja zemljišta, što se u Evropi ne odnosi samo na one zemlje koje ostaju na periferiji Evropske unije (EU), poput Srbije, već i na neke od njenih punopravnih članica.

Razumevanje grabljenja zemljišta i neoekstraktivizma

Tumačenje zgrtanja zemljišta u kontekstu neoekstraktivizma oslanja se na dva ključna koncepta: Marksov (Marx) pojam primitivne akumulacije kapitala i Harvijev (Harvey) pojam akumulacije posredstvom razvlašćivanja (accumulation by dispossession). U skladu sa pojmom primitivne akumulacije kapitala, koji je Marks uveo da bi ukazao na proces kojim se ljudi i resursi još neobuhvaćeni kapitalističkim odnosima u njih uključuju, pojam grabljenja zemljišta koristi se da ukaže na neokolonijalnu dinamiku kojom se ne samo prekapitalističke forme

uključuju u kapitalističke relacije, već se i osavremenjuju tradicionalni kapitalistički modeli koji su bili karakteristični za period kolonijalizma (Hall, 2013; Yang & He, 2021). Globalno širenje (postkolonijalnog) kapitalizma i cikličnost kriza akumulacije kapitala ukazuju da je primitivna akumulacija proces dugog trajanja, te Harvi razvija koncept akumulacije posredstvom razvlašćivanja za razumevanje odgovora kapitala na krize akumulacije vrednosti poslednjih decenija, ukazujući na predatorstvo, prevare i nasilje kojim se dobra pribavljaju sa najmanje troškova u cilju što bržeg kapitalizovanja njihove vrednosti (Hall, 2013). Zapravo, Harvi (Harvey, 2003, 2004, 2010) ukazuje da je akumulacija posredstvom razvlašćivanja istovremeno i ekonomski mehanizam i politička strategija, te da je ishod kompleksne međupovezanosti četiri procesa: privatizacije; finansijalizacije; upravljanja i manipulacije krizom; i državne redistribucije. U skladu sa time ukazuje se na povezane akcije države u domenu zemljišne politike: pojednostavljenja funkcionisanja tržišta nekretnina – uvođenja katastarsa, izveštaja o zemljištu i vlasničkim pravima, i uspostavljanja državnog autoriteta nad teritorijom (utvrđivanje šta je državno zemljište, šta je neiskorišćeno zemljište i sl.) (Borras et al., 2013a).

Pojam neoekstraktivizam direktno je povezan sa konceptom akumulacije kapitala posredstvom razvlašćivanja lokalnih vlasnika zemljišta za potrebe ekstrakcije vrednosti iz prirodnih resursa perifernih zemalja / regiona u postkolonijalnom periodu. Takva strategija ishodi iz potrebe konstantnog porasta organskog sastava kapitala, kojim se smanjuju troškovi proizvodnje po jedinici (proizvoda / robe), ali istovremeno nalažu i nova ulaganja u sredstva za proizvodnju (tehnologiju), čija isplativost pretpostavlja što masovniju upotrebu pod što povoljnijim uslovima (niži troškovi za neophodne sirovine, prostor, rad). To zahteva stabilan izvor velikih količina sirovina adekvatnog kvaliteta i uslovljava sve veću prostornu disperziju ekstraktivnih ekonomija na globalnom nivou (Ciccantelli et al., 2005). Povećanje opsega eksploataisanog poljoprivrednog zemljišta i drugih prirodnih resursa u zemljama u razvoju racionalizuje se uvođenjem njihovih ekonomija u globalni kapitalizam i tehnoindustrijsku civilizaciju (Borras et al., 2012; Ince 2014), a legitimizacija ekstraktivnih modela nacionalnog razvoja olakšana je činjenicom da se oni u manjoj meri zasnivaju na direktnoj eksploataciji rada (Veltmeyer & Petras 2014). Međutim, ostvarena vrednost se po pravilu ne usmerava ka lokalnom stanovništvu koje je negativno pogođeno ekstraktivističkim aktivnostima (raseljavanja / razvlašćivanja, negativni ekološki efekti), i ekstrakcija se odvija bez materijalne reprodukcije resursa, koji se koriste do iscrpljenja nakon čega se data lokacija (zemlja / region) napušta. To ekstraktivizam čini posebno destruktivnim fenomenom (porast zagađenja, nezaposlenosti), a o progresivnom ekstraktivizmu može se govoriti samo u retkim slučajevima kada se značajniji deo ostvarene dobiti usmerava ka budžetu zemlje iz koje se izvlače vrednosti, i zatim distribuira za podsticanje razvojnog orijentisanih investicija (Ye et al., 2020).

Promovisanje (formalno) slobodne trgovine i direktnih stranih investicija od strane Svetske banke (SB) i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), posebno od početka 1980ih godina, podsticalo je zaduživanja zemalja u razvoju radi strukturnog prilagođavanja njihovih ekonomija zahtevima globalnog tržišta (roba odnosno sirovina). Tokom 1990ih međunarodne institucije su se sve direktnije uključivale u finansiranje inicijativa povezanih sa politikom prema zemljištu, da bi početkom 2000ih godina započeo izraziti porast investicija koje su povezane sa fenomenom zgrtanja zemlje za neоекstraktivističke strategije kapitala (Ye et al., 2020; Zoomers, 2010). Prezadužene zemlje u razvoju prihvataju liberalizaciju tržišta i uslove pod kojima priroda / zemljište postaje dobro koje ne samo može već i mora da bude prodato, i slede fiskalnu politiku koja favorizuje strane investicije, sprovode zemljišne reforme i privatizaciju javnih dobara kojima se investitorima olakšava dostupnost resursa, među kojima je zemljište jedan od ključnih (Harvey, 2003, 2004). Istraživanje koje se bavilo poređenjem indeksa upravljanja zemljištem i broja prijavljenih transakcija ukazalo je da investicije češće idu u zemlje sa nižim skorom indeksa upravljanja odnosno da investitori biraju zemlje koje omogućavaju maksimalni profit uz minimalnu birokratsku proceduru (Oya, 2013).

Deregulacija različitih segmenata državne politike za potrebe neоекstraktivizma doprinosi da se nevidljiva ruka tržišta ukorenjuje u političku moć na način koji politiku čini nevidljivom (Araghi, 2009). Stoga je ukazivanje na različite mehanizme i oblike vanekonomske prisile analitički značajno jer usmerava pažnju na ključno pitanje društvene (političke) moći – ko odlučuje kako se resursi koriste, i ko, kada i koliko dugo prisvaja korist od njihove upotrebe (Franco et al., 2013; Ye et al., 2020). Ima mišljenja i da se o fenomenu grabljenja zemljišta može govoriti samo kada se prisvajanje zemljišta ostvaruje vanekonomskim sredstvima – uz upotrebu legalne i političke moći, dok se ekonomski/tržišni mehanizmi razvlašćivanja smatraju voljnim, iako i njih prate prevare u vidu neispunjenih ugovornih obaveza, nejasnih i netransparentnih ugovora i sl. (Hall, 2013). Posebno se naglašavaju dva kontradiktorna cilja države spram eоекstraktivizma i sa njim povezanim pitanjima razvlašćivanja zemljišnih posednika (najčešće manjih poljoprivrednih proizvođača u ruralnim područjima). Jedan je olakšavanje akumulacije kapitala a drugi održavanje istorijski determinisanog minimuma političke legitimnosti. Stoga zemlje u razvoju značajno podržavaju velike investicije (i prateće otimanje zemlje) do trenutka kada karakter ili opseg preuzimanja zemljišta / prirodnih resursa preći da ugrozi legitimitet države, kada primenjuju neku formu ograničenja, uključujući i moratorijum na slobodan promet zemljišta ili na projekte zasnovane na eоекstraktivizmu (Borras & Franco, 2013).

Deregulacija upotrebe i upravljanja resursima u okviru neоекstraktivizma je kreirala nove koalicije između aktera koje su nekada smatrane nemogućim. To se odnosi ne samo na saradnju države sa privatnim sektorom već i na saradnju

nevladinih organizacija koje se bave konzerviranjem prirode sa privatnim kompanijama. Na primer, u oblasti ekoturizma i zelene energije (pribavljanje zemlje za ekološke – zelene ciljeve), uz podršku države kada je reč o ulasku kapitala u zone zaštićene prirode (Fairhead et al., 2012; Kelly, 2011; Veltmeyer, 2018). Lokalne vlasti se pokazuju nedovoljno autonomnim ili nekompetentnim da se suprostave moći eksternih aktera ili centralne vlasti, a lokalnom stanovništvu se pristupa na način koji opravdava grabljenje / razvlašćivanje – u slučaju razvlašćivanja u korist zelene energije stanovništvo se predstavlja kao ekološki primitivno, u potrebi za prilagođavanjem modernoj viziji održivog razvoja (Fairhead et al., 2012; Zoomers, 2010).

Otimanje zemljišta za proizvodnju biogoriva kritikuje se kao pokušaj legitimizacije nove runde akumulacije kapitala u ime održivosti, te se smatra rešenjem zasnovanim na recikliranju problema (McMichael, 2014a; Moore, 2011). Poseban aspekt kritičke analize otimanja zemljišta za zelene ciljeve usmeren je na činjenicu da ekološka šteta nastala usled neodrživog ekonomskog rasta postaje osnovom ekonomije oporavka (economy of repair). Pri tome je naglasak kritike na činjenici da neodrživa upotreba resursa (neoesktraktivizam) u perifernim područjima postaje uslov tranzicije ka novim izvorima energije (održivijoj upotrebi prirodnih resursa uz nepromenjene obrasce prekomerne potrošnje) u centralnim područjima kapitalističkog sistema (Austin, 2010; Fairhead, et al., 2012; McMichael, 2014b; Moore, 2011). Otuda kritika neoekstraktivizma generiše koncepte kojima se naglašavaju novi oblici zavisnosti između razvijenih i nerazvijenih zemalja / regiona poput ekologizma siromašnih i ekologizma deprivilegovanih / razvlašćenih (environmentalism of the poor, dispossessed) (Martinez-Alier, 2003; Veltmeyer, 2018). U skladu sa time, nastaju i novi oblici otpora, uz primetno pomeranje fokusa na teritorijalne borbe i naglašavanje prava pristupa zajedničkim dobrima (commons), kakvim se smatraju prirodni resursi, zemljište, hrana (Borras, 2019; Borras et al., 2015; Woods, 2008). Jedan od najpoznatijih pokreta otpora svakako je pokret za prehrambeni suverenitet – *La Via Capensina*, koji ističe pravo ljudi da definišu šta i kako žele da proizvode, da odrede meru u kojoj žele da se oslanjaju na vlastite resurse, da zaštite i regulišu domaću proizvodnju i trgovinu, odnosno promovišu politike i prakse koje su u službi prava ljudi na bezbednu, zdravu i ekološki održivu proizvodnju / distribuciju hrane, sa ciljem da se stane na put produbljivanju zavisnosti u obezbeđivanju hrane, i depezentaciji (razseljačenju – potiskivanju seljaštva sa zemlje / iz poljoprivrede) podstaknutoj neoekstraktivizmom i grabljenjem zemljišta (McMichael, 2014a). Novi vidovi otpora nisu motivisani samo ekonomskom ugroženošću već i pitanjem identiteta, kulture, tradicije stanovništva izloženog neoekstraktivističkim strategijama (Borras & Franco 2013; Oliveira et al., 2021). To ih približava populističkim politikama, odnosno političkom delanju koje spaja različite i često suprotstavljene klasne i grupne interese i zahteve u relativno homogeni glas (mi – narod) protiv neprijatelja (oni – drugi / multinacionalne korporacije) (Borras, 2019). Istovremeno je u porastu i

internacionalizacija takvih pokreta, koji u mnogim zemljama ne samo da ističu slične zahteve već se i suprotstavljaju sličnim ili istim akterima (multinacionalne kompanije protiv kojih su usmereni nekada su identične) (Borras, 2004; Borras et al., 2008; Martinez-Alier et al., 2016). To sugerise da takvi pokreti imaju potencijal levog populizma (koji gleda van granica nacionalnih država i naglašava prakse alternativne kapitalizmu – poput pokreta za prehrambeni suverenitet) iako su često kooptirani od strane desnog populizma (u službi interesa homogenizovanog naroda unutar nacionalne države, za kapitalizam u ime naroda) (Borras, 2019).

Periferijska pozicija postsocijalističkih zemalja u Evropi: Izloženost grabljenju zemljišta i neоекstraktivizmu

Stalna potreba kapitala za ulaganjem u nove prostore (niži troškovi proizvodnje), kao i u regione koji su dugo bili izolovani ili delimično uključeni u kapitalizam, učinila je postsocijalističke zemlje Evrope posebno interesantnim za direktna strana ulaganja u zemljište za poljoprivrednu proizvodnju, proizvodnju biogoriva i ekstrakciju ruda i voda, namenjenih izvozu (Borras et al., 2013b; Bunkus & Theesfeld, 2018; Mandacia & Tutan, 2018).

Nerazvijenost legislative i institucionalnih mehanizama upravljanja u tržišnom okruženju, pogodovali su procesu preuzimanja zemljišta u postsocijalističkim zemljama. U periodu socio-ekonomskog restrukturiranja i redefinisavanja vlasničkih prava (ukidanje državne, društvene ili kooperativne svojine nad zemljištem, restitucija oduzetog zemljištva i restrukturiranja / privatizacije poljoprivrednih preduzeća), do vlasništva nad velikim površinama zemljišta najpre su došli novi bogataši bliski političkoj eliti. Slučajevi zabeleženi u Mađarskoj postali su poznati kao fenomen džepnih ugovora (pocket contracts), jer su sklapani pre rešavanja vlasničkih pitanja ili dozvola relevantnih za kupovinu zemljišta, a datirani su tek kada je kreirano adekvatno zakonsko okruženje (do tada metaforički držani u džepu) (Lubarda, 2020). Ovaj i slični procesi grabljenja kroz obezvređivanje zemljišnih resursa posebno u poljoprivredi (odlaganjem restrukturiranja, definisanja uslova za privatizaciju) zarad lakšeg sticanja vlasništva, uz perspektivu očekivanog pristupanja EU odnosno mogućnosti da se stečeno vlasništvo kapitalizuje sa otvaranjem ka tržištu EU, naziva se fenomenom sporog nasilja (slow violence) (Vorbrugg, 2022), koji je ostao van većeg fokusa javnosti.

Premda se područje EU, kao razvijeno institucionalno okruženje u pogledu evidencije i zaštite vlasničkih prava, obično ne povezuje sa praksama otimanja zemljišta niti sa екstraktivističkim projektima, i u EU je uočljiva tendencija porasta koncentracije vlasništva nad zemljištem (Bunkus & Theesfeld, 2018). Otuda je relevantno istaći da se pod otimanjem zemljišta podrazumeva aktivacija ili dugotrajni lizing velikih površina zemljišta od strane investitora, površina koje

su disproporcijalne prosečnoj veličini zemljišta u nekoj oblasti, što direktno upućuje na proces koncentracije i centralizacije zemljišta kao pretpostavke akumulacije kapitala (Cotula, 2013). Reagujući na uočenu tendenciju koncentracije vlasništva nad zemljištem, posebno poljoprivredim, Evropski Parlament je 2015. godine usvojio *Deklaraciju iz Tirane* (2012) kojom se bliže određuju dovoljni uslovi (jedan ili više njih) kada se može govoriti o fenomenu grabljenja zemljišta. To su: kršenje ljudskih prava; izostanak pristanka (na osnovu adekvatnih informacija) stanovništva koja se raseljava ili je pod uticajem određenog projekta; izostanak transparentnih ugovora; izostanak procene socijalnih, ekonomskih i ekoloških uticaja odnosno izostanak pozitivne procene. Dve godine kasnije (2017), usvojena je i *Rezolucija o stanju u poljoprivredi i koncentraciji zemljišta*, a iako ta tendencija nije nužno vezana i za procese njegovog grabljenja (land grabbing) takvim se ocenjuju prakse u novorpiključenim članicama EU (Poljska, Mađarska, Rumunija). Iako na nivou EU postoji liberalizacija tržišta nekretnina, svaka zemlja članica može da uvede restrikcije na transakcije zemljištem, kada smatra da su ugroženi nacionalni energetske sistem ili sigurnost hrane, odnosno kada to nalaže javni interes. Iako su Rumunija i Mađarska uvodile graničenja prodaje poljoprivrednog zemljišta strancima, strane korporacije su ih zaobilazile registrujući se kao domaća preduzeća (Mazzo & García, 2020).

Porast koncentracije vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem u EU povezuje se sa sistemom subvencija Zajedničke agrarne politike (ZAP) EU koji favorizuje velike posede. Izostajanje temeljnog prilagođavanja mera ZAPa novim (postsocijalističkim) članicama uslovlila je u ovim zemljama veće disproporcije u usmeravanju subvencija u korist velikih gazdinstava, zbog izraženije dualizacije strukture gazdinstava (manji broj izrazito velikih farmi i veliki broj malih) nego u starim članicama, što je dodatno stimulisalo proces koncentracije zemljišta i strana ulaganja u ovaj resurs (Swain, 2013, 2016). Nakon ulaska Rumunije u EU, između 2007-2013, čak 700–800 hiljada hektara poljoprivrednog zemljišta je kupljeno od strane inostranih investitora, koji su već 2014. godine kontrolisali gotovo trećinu poljoprivrednog zemljišta (Mandacia & Tutan, 2018). Magnet za kupovinu zemljišta bile su, u evropskim okvirima, niske cene, ali je porast tražnje uslovio i njihov nagli rast i dodatno učinilo zemljište nedostupnim lokalnom stanovništvu (za 10 godina od ulaska u EU, cena poljoprivrednog zemljišta u Rumuniji je porasla sa 100 evra po hektaru na 3000 do 5000 evra po hektaru) (Constantina et al., 2017). Među novim (postsocijalističkim) članicama EU, Rumunija i Mađarska su posebno privlačne zbog ekstremno plodnog zemljišta i povoljnih mogućnosti za navodnjavanje, a od postsocijalističkih zemalja koje su takođe privlačne za strane investicije u zemljište, a još nisu članice EU, najčešće se pominju Srbija i Ukrajina (Mamonova, 2018; Borrás et al., 2013b). Za poljoprivredno zemljište zainteresovani su ne samo investitori iz EU, već i iz zemalja koje nemaju adekvatne prirodne resurse za proizvodnju hrane, ali su finansijski bogate (na primer, zemlje Persijskog zaliva poput Saudijske Arabije, a sve češće i Kina) (Ye et al., 2020).

Pored efekta mera ZAPa, porast koncentracije zemljišta u EU najčešće se povezuje sa promovisanjem politike obnovljivih izvora energije, odnosno sa posledičnim spekulativnim aktivnosti na tržištu nekretnina. Njihov porast zabeležen je nakon usvajanja *Direktive EU o biogorivima* (2003. godine, kada je postavljen cilj da do 2010. godine 5.75% nafte i dizela u transportu bude zamenjeno biogorivima), kao i *Energetske direktive* (2009. godine, kojom je taj procenat podignut na 10% do 2020. godine) (Mazzo & García, 2020). U domenu upravljanja okruženjem i zaštitom životne sredine, otvorenost za neoekstraktivističke razvojne opcije postsocijalističkih zemalja kao novih članica EU odnosno zemalja u procesu pristupanja EU, povezana je sa njihovom relativno pasivnom pozicijom u procesu usaglašavanja / pregovaranja EU legislative, jer je većina ekoloških principa nova za postsocijalističke zemlje. Pored toga, prepuštanje nacionalnim državama da odrede konkretne modele ostvarivanja definisanih (prihvaćenih) ekoloških ciljeva na nivou EU, ostavlja prostor političarima da minimiziraju ekološke efekte projekata bitnih za podizanje ekonomske konkurentnosti nacionalne ekonomije (Gorton et al., 2005). To je naročito uočljivo pri pokretanju ekstraktivističkih projekata namenjenih tranziciji ka zelenim izvorima energije, a koji potencijalno ostavljaju nepopravljive posledice po okruženje u ruralnim zajednicama na evropskoj periferiji (Antonowicz-Cyglicka, 2021). U tom pogledu, posebno su ranjive zemlje kandidati za ulazak u EU, u kojima je znatno blaža kontrola implementacije uslova za izgradnju malih hidrocentrala ili dozvola za eksploataciju ruda / minerala, kojima EU propisuje striktnu ekološku procenu negativnih efekata (Piletić, 2023). Ipak, pridruživanje EU poboljšava strukturu političkih mogućnosti u odupiranju negativnim efektima neoekstraktivističkih projekata, kako u zemljama članicama tako i u zemljama u statusu kandidata za članstvo, jer obraćanjem EU institucijama mogu upozoriti na odstupanje nacionalne politike od propisanih / prihvaćenih standarda. EU se tako pokazuje kao prednost postsocijalističkih zemalja Centralne i Istočne Evrope u odnosu na zemlje u razvoju i reflektuje njihovu pozicioniranost u prostoru između globalnog Severa i Juga, pri čemu se istočnost pokazuje kao granična pozicija – ni sasvim Sever ni sasvim Jug, isuviše moćna da bi bila periferija, ali i isuviše slaba za poziciju centra (Jehlička et al., 2020).

Ekološki protesti vezani za neoekstraktivističke projekte u ruralnim područjima ilustruju da su građani ovih zemalja, kao i građani Zapadne Evrope, aktivni kada za to imaju neposredan povod (percepcija ugroženosti) (Swain, 2016). Otpori gradnji hidroelektrana ili nuklearnih elektrana, puteva, pokreti protiv rudarenja zlata odnosno uranijuma (Ruminija, Češka, Bugarska) pokazali su kapacitet za međusobno umrežavanje (lokalnih pokreta), kao i za transnacionalizaciju (Tarrow, 2005) kroz povezivanje sa međunarodnim organizacijama (Greenpeace, Friends of Earth i dr.) i obraćanje institucijama EU. Na taj način, ti pokreti doprinose novim predstavama o ruralnim područjima / stanovnicima i njihovom značaju za ukupnu populaciju i pitanja od opšteg društvenog značaja

(Gorlacha et al., 2008). Međutim, protesti ruralne populacije, kako u odnosu na mere ZAPa tako i u odnosu na projekte koje EU podržava u cilju tranzicije ka ekološki održivim izvorima energije, obeležava i potraga za ugroženim nacionalnim suverenitetom, koja se ocenjuje izraženijom u novim (postsocijalističkim) nego u starim članicama EU. Na primer, neusaglašenost mera ZAPa EU sa specifičnostima novih članica konstantan je izvor kritike i nezadovoljstva, posebno kada se nove članice ocenjuju kao „zaostale“ u odnosu na stare članice. To im nameće provincijski kompleks i podstiče osećaj ugroženosti nacionalnog suvereniteta, što se dovodi u vezi i sa iskustvom koje su ove zemlje imale unutar SSSRa odnosno spram njegovog uticaja (Aistara, 2009; Mamonova & Franquesta, 2020).

U Srbiji su proces socio-ekonomske transformacije, ukidanje maksimuma poljoprivrednog zemljišta i otvaranje tržišta nekretnina, u najvećoj meri iskoristili pripadnici političke odnosno ekonomske elite za grabljenje zemljišta, pre svega kroz izabrani model privatizacije državnih poljoprivrednih preduzeća. Te privatizacije odvijale su se pre razrešavanja odnosa kooperativnog, društvenog i državnog vlasništva iz Ustava 2006. godine, i po svim karakteristikama spadaju u kategoriju džepnih ugovora – što je dokumentovano i u Izveštaju Antikorupcijskog saveta iz 2003. godine (Kušić, 2020; Kušić & Lazić, 2022; Nedeljković, 2021; Šljukić, 2006).

Srbija je već sa dobijanjem statusa kandidata za članstvo u EU (2012. godine) predvidela slobodnu kupovinu poljoprivrednog zemljišta za strance, daleko pre nego što stekne punopravno članstvo, dok su sve postsocijalističke zemlje članice ispregovarale liberalizaciju kupovine zemljišta za strance tek za više godine nakon prijema u EU, Mađarska nakon 10 godina, Rumunija nakon sedam godina, itd. (Kušić & Lazić, 2022; Mazzo & García, 2020). Zbog otpora javnosti u Srbiji, Zakonom o poljoprivrednom zemljištu iz 2019. godine ograničeno je pravo kupovine zemljišta strancima,¹ ali se to, kao i u slučaju drugih postsocijalističkih zemalja, ne odnosi na kompanije registrovane u Srbiji već samo na fizička lica, i svakako ne sprečava prodor stranog kapitala na ovo tržište (Kušić & Lazić, 2022). Iako je „farmerizacija“ (jačanje preduzetničkih gazdinstava srednje veličine) jedan od osnovnih ciljeva *Strategije razvoja poljoprivrede Srbije* (u skladu sa ciljevima ZAPa EU), proces privatizacije poljoprivrednih preduzeća i potonje restrukturiranje poljoprivrede dominantno se odvija pod hegemonijom imidža velikog investitora kao spasitelja poljoprivrede (Nedeljković, 2021). Takođe, sporazum Vlade Republike Srbije sa Ujedinjenim Arapskim Emiratima iz 2013. godine tipičan je primer eskrtaktivizma u domenu poljoprivrede. Potpisivanje tog

¹ Strancima je zabranjena kupovina zemlje u pograničnim zonama (10km od državne granice), a pravo kupovine je ograničeno na one koji imaju 10 godina prijavljeno prebivalište u jedinici lokalne samouprave u kojoj želi da kupe zemlju (maksimum 2 ha), obrađuju zemlju najmanje 3 godine i imaju registrovano poljoprivredno gazdinstvo, mašine i opremu za obavljanje poljoprivredne proizvodnje.

i sličnih sporazuma / ugovora pokreće proteste domaćih poljoprivrednika, jer se strancima nudi u zakup državno zemljište koje su prethodno oni iznajmljivali, i to po ceni i proceduri koja nije u skladu sa važećim propisima (zakonski okvir propisuje lizing na tri godine po ceni od 400 evra po ha, a strancima je ponuđeno na 30 godina po 250 evra po ha – van tendera) (Kušić & Lazić, 2022). Potonji uvidi da strani investitori ne ispunjavaju ugovorene obaveze u pogledu obima proizvodnje, uslova rada i sl., ukazuju na dovoljne elemente da se takve prakse povežu sa grabljenjem zemljišta po određenju Tiranske deklaracije.

Srbija se suočava sa neoekstraktivizmom i u domenu poljoprivrede i u domenu rudarenja i zelene energije, a bavljenje ovim pitanjima započeo je *Pokret za slobodu – radničko seljačka alijansa*, još 2010. godine, povezivanjem i sa međunarodnim pokretom za prehrambeni suverenitet – *La Via Capensina*, ali je pokret ubrzo zamro. Analize skorašnjih protesta protiv gradnje malih hidrocentrala na području Stare planine (tokom 2019. i 2020. godine) i protiv projekta Rio Tinto za rudarenje litijuma u Gornjim Nedeljicama (tokom 2021. i početkom 2022. godine), bile su fokusirane na zapostavljanje ili netransparentnost procene negativnih (ekoloških) efekata od strane autoritarnog političkog režima, te na transnacionalni kapacitet lokalnih pokreta da prevaziđu ograničenja strukture političkih mogućnosti u lokalnim / nacionalnim okvirima (Petrović & Pešić, 2023). Međutim, relativno malo istraživačke pažnje posvećeno je razlikama u stavovima između lokalnih (ruralnih) aktera i drugih (većinom urbanih) učesnika i podržavalaca protesta, koji su relevantni za trajniju uspešnost otpora strategijama neoekstraktivizma i grabljenja zemljišta (Kušić & Lazić, 2022). Ovaj aspekt analize značajan je jer istraživanja u drugim postsocijalističkim zemljama pokazuju diskrepanciju između stavova ruralne i urbane populacije, koje zato i ostaju slabo povezane uprkos mnogim zajedničkim interesima. Naime, univerzalna pitanja ekologije i pravedne zelene tranzicije karakteristična su pre svega za stavove stanovnika (velikih) gradova, dok pitanja vezana za zemlju u diskursu poljoprivrednika dobijaju obeležja desnog populizma, predstavljajući ih kao branitelje tradicionalnih vrednosti cele nacije (Bilewicz, 2020). Uprkos relativnom uspehu protesta protiv projekta Rio Tinto, koji je Vlada Republike Srbije pod pritiskom javnosti povukla početkom 2022. godine (mada ima indicija da ova kompanija nastavlja sa aktivnostima), analiza fejsbuk postova tada aktivnih organizacija civilnog društva ukazala je na sličnu podvojenost između diskursa organizacija koje delaju na nacionalnom nivou i imaju sedište u Beogradu / velikim gradovima, i lokalnih organizacija iz ruralnih područja (Petrović & Pešić, 2023).

Umesto zaključka: Za veću sociološku pažnju

Periferijska pozicija postsocijalističkih zemalja u evropskom kontekstu, posebno onih koje su tek u procesu pridruživanja EU, atraktivna je za investicije u zemljište radi eksploatacije ruda i minerala, produkcije biogoriva i hrane, prvobitno zbog deregulacije vlasništva nad zemljištem a potom i zbog manje obavezujućih ekoloških standarda odnosno blažih kriterijuma njihove primene. Rast cena osnovnih žitarica, nafte i fosilnih goriva na globalnom nivou, te klimatske promene i potrebna tranzicija ka održivim izvorima energije, stalni su podsticaj investitorima iz EU kao i finansijski bogatih zemalja poput Kine i zemalja Persijskog zaliva za ulaganje u zemlje evropske (semi)periferije, čije su vlade sklone da prihvate ekstraktivne modele kako bi privukle kapital i podstakle ekonomski razvoj. U tom kontekstu, posebno se izdvajaju zemlje Balkana, kako one već priključene EU (Rumunija, Bugarska) tako i one u procesu priključivanja (Srbija, Bosna i Hercegovina, Albanija, Crna Gora). Otuda i naglašavanje važnosti da sociolozi u ovom regionu konceptualizuju navedene investicione projekte kao zgrtanje zemljište i neokstraktivizam, kako bi se podigla svest o njihovim realnim dometima i mogućnostima da se negativni efekti spreče ili smanje odnosno stave pod kontrolu (Mandacia & Tutan, 2018).

S jedne strane, EU podstiče ekstraktivističke projekte i zgrtanje zemljišta za ostvarivanje zelenih ciljeva u postsocijalističkim zemljama, dok, s druge strane, poboljšava strukturu političkih mogućnosti za kontrolu negativnih efekata takvih projekata, jer olakšava transnacionalno povezivanje lokalnih pokreta suprotstavljenih korporativnom kapitalu i političkim režimima koji ih zanemaruju. To ukazuje i da teritorijalizacija borbi protiv neokstraktivizma u postsocijalističkim zemljama Evrope ima potencijal progresivnog populizma, više u smislu strategije političkog delovanja nego političke ideologije (Borras, 2019), čime se naglašava njihov širok mobilizacijski potencijal, ali i neophodna kontekstualizacija univerzalnih ekoloških / društvenih rizika. To je svakako pozitivan aspekt teritorijalizacije društvenih pokreta i borbi protiv zgrtanja zemljišta i ekstraktivizma, kroz koje se prelama složena relacionalna dinamika društvenih procesa koji se odvijaju na različitim nivoima (lokalni, nacionalni, globalni). Ipak, ostaje otvoreno i istraživački značajno pitanje efekta koji imaju klasno-slojne i druge društveno relevantne razlike u sagledavanju navedenih rizika na mobilizacijski potencijal i uspešnost borbi protiv zgrtanja zemljišta i neokstraktivizma. Upravo ta podvojenost između različitih društvenih grupa u razumevanja zajedničkih problema koji ishode iz neokstraktivizma i grabljenja zemljišta nameće se kao značajna, a relativno zapostavljena tema socioloških istraživanja u postsocijalističkim zemljama Evrope.

Zahvalnica / Finansiranje

Realizaciju ovog rukopisa podržalo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (broj ugovora 451-03-47/2023-01/ 200163).

Literatura

- Aistara, G. A. (2009). Maps from space: Latvian organic farmers negotiate their place in the European Union. *Sociologia Ruralis*, 49(2), 132–150. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2009.00485.x>
- Antonowicz-Cyglicka, A. (2021). *Europe's Green and Digital Decade could be a raw deal for people and the environment in Serbia*. <https://bankwatch.org/blog/europe-s-green-and-digital-decade-could-be-a-raw-deal-for-people-and-theenvironment-in-serbia>
- Araghi, F. (2009). The invisible hand and the visible foot: peasants, dispossession and globalization. In A. H. Akram-Lodhi & C. Kay (Eds.), *Peasants and globalization: political economy, rural transformation and the agrarian question* (pp. 111–147). Routledge.
- Austin, K. (2010). The “Hamburger Connection” as ecologically unequal exchange: A cross-national investigation of beef exports and deforestation in less-developed countries. *Rural Sociology*, 75(2), 270–299. <https://doi.org/10.1111/j.15490831.2010.00017.x>
- Bilewicz, A. M. (2020). Beyond the modernisation paradigm: Elements of a food sovereignty discourse in farmer protest movements and alternative food networks in Poland. *Sociologia Ruralis*, 60(4), 754–772. <https://doi.org/10.1111/soru.12295>
- Borras, S. M., Jr. (2019). Agrarian social movements: The absurdly difficult but not impossible agenda of defeating right-wing populism and exploring a socialist future. *Journal of Agrarian Change*, 20(1), 3–36. <https://doi.org/10.1111/joac.12311>
- Borras, S. M., Jr., & Dove, F. (2004). *La Via Campesina: An evolving transnational social movement*. Transnational Institute (TNI).
- Borras, S. M., Jr., Edelman, M., & Kay, C. (2008). Transnational agrarian movements: Origins and politics, campaigns and impact. *Journal of Agrarian Change*, 8(2–3), 169–204. <https://doi.org/10.1002/9781444307191.ch1>
- Borras, S. M., Jr., & Franco, J. (2013). Global land grabbing and political reactions 'From Below'. *Third World Quarterly*, 34(9), 1723–1747. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.843845>
- Borras, S. M., Jr., Franco, J. C., Gomez, S., Kay, C., & Spoor, M. (2012). Land grabbing in Latin America and the Caribbean. *Journal of Peasant Studies*, 39(3–4), 845–872. <https://doi.org/10.1080/03066150.2012.679931>
- Borras, S. M., Jr., Franco, J. C., & Suárez, S. M. (2015). Land and food sovereignty. *Third World Quarterly*, 36(3), 600–617. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1029225>
- Borras, S. M., Jr., Franco, J., & van der Ploeg, J. D. (2013a). Introduction: The report and its highlights. In Franco J. & Borras Jr, S. M. (Eds.), *Land concentration, land grabbing and people's struggles in Europe* (pp. 6–28). Transnational Institute (TNI) for European Coordination Via Campesina and Hands off the Land network. <https://www.tni.org/en/publication/land-concentration-land-grabbing-and-peoples-struggles-in-europe-0>

- Borras, S. M., Jr., Franco, J. C., & Wang, C. (2013b). The challenge of global governance of land grabbing: Changing international agricultural context and competing political views and strategies. *Globalizations*, 10(1), 161–179. <https://doi.org/10.1080/14747731.2013.764152>
- Bunkus, R., & Theesfeld, I. (2018). Land Grabbing in Europe? Socio-Cultural Externalities of Large-Scale Land Acquisitions (LSLA) in East Germany. *Land*, 7(3), 98. <https://doi.org/10.3390/land7030098>
- Ciccantell, P. S., & Smith, D. A. (2005). Nature, Raw Materials, and Political Economy: An Introduction. In P. S. Ciccantell, D. A. Smith & D. Seidman (Eds.), *Research in Rural Sociology and Development* (pp. 1–20). Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1016/S1057-1922\(05\)10001-8](https://doi.org/10.1016/S1057-1922(05)10001-8)
- Constantina, C., Luminița, C., & Vasile, A. J. (2017). Land grabbing: A review of extent and possible consequences in Romania. *Land Use Policy* 62, 143–150. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.01.001>
- Cotula, F. (2013). The New Enclosures? Polanyi, international investment law and the global land rush. *Third World Quarterly*, 34(9), 1605–1629. <https://dx.doi.org/10.1080/01436597.2013.843847>
- Fairhead, J., Leach, M., & Scoones, I. (2012). Green grabbing: A new appropriation of nature? *The Journal of Peasant Studies*, 39(2), 237–261. <https://doi.org/10.1080/03066150.2012.671770>
- Franco, J., Mehta, L., & Veldwisch, G. J. (2013). The global politics of water grabbing. *Third World Quarterly*, 34(9), 1651–1675. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.843852>
- Geisler, C., & Makki, F. (2014). People, power, and land: New enclosures on a global scale. *Rural Sociology*, 79(1), 28–33. <https://doi.org/10.1111/ruso.12030>
- Gorlacha, K., Loštak, M., & Mooney, P. (2008). Agriculture, communities, and new social movements: East European ruralities in the process of restructuring. *Journal of Rural Studies*, 24(2), 161–171. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.12.003>
- Gorton, M., Lowe, P., & Zellei, A. (2005). Pre-accession Europeanisation: The Strategic Realignment of the Environmental Policy Systems of Lithuania, Poland and Slovakia towards Agricultural Pollution in Preparation for EU Membership. *Sociologia Ruralis*, 45(3), 202–223. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00301.x>
- Hall, D. (2013). Primitive accumulation, accumulation by dispossession and the global land grab. *Third World Quarterly*, 34(9), 1582–1604. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.843854>
- Harvey, D. (2003). *The New Imperialism*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199264315.001.0001>
- Harvey, D. (2004). The ‘new’ imperialism: Accumulation by dispossession. *The Socialist Register*, 40, 63–87. <https://socialistregister.com/index.php/srv/article/view/5811/2707>
- Harvey D. (2010). *The enigma of capital: And the crises of capitalism*. Oxford University Press.
- Ince, O. (2014). Primitive accumulation, new enclosures, and global land grabs: A theoretical intervention. *Rural Sociology* 79(1), 104–131. <https://doi.org/10.1111/ruso.12025>
- Jehlička, P., Grivinš, M., Visser, O., & Balazs, B. (2020). Thinking food like an East European: A critical reflection on the framing of food systems. *Journal of Rural Studies*, 76, 286–295. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.04.015>

- Kelly, A.B. (2011). Conservation practice as primitive accumulation. *The Journal of Peasant Studies*, 38(4), 683–701. <https://doi.org/10.1080/03066150.2011.607695>
- Kušić, K., & Lazić, S. (2022). *Land on the Move. Inequality and Consolidation of Agricultural Land in Serbia*. LeftEast. <https://lefeast.org/land-on-the-move-inequality-and-consolidation-ofagricultural-land-in-serbia/> (pristupljeno 9. juna 2022.)
- Kušić, K. (2020). Land and human-soil relations in Southeast Europe. *Connections. A Journal for Historians and Area Specialists*, <https://www.connections.clio-online.net/article/id/fda-133277> (pristupljeno 14. oktobra 2023.)
- Lubarda, B. (2020). ‘Homeland farming’ or ‘rural emancipation’? The discursive overlap between populist and green parties in Hungary. *Sociologia Ruralis*, 60(4), 810–832. <https://doi.org/10.1111/soru.12289>
- Mamonova, N. (2018). Patriotism and Food Sovereignty: Changes in the Social Imaginary of Small-Scale Farming in Post-Euromaidan Ukraine. *Sociologia Ruralis*, 58(1), 190–212. <https://doi.org/10.1111/soru.12188>
- Mamonova, N., & Franquesa, F. (2020). Populism, neoliberalism and agrarian movements in Europe. Understanding Rural support for right-wing politics and looking for progressive solutions. *Sociologia Ruralis*, 60(4), 710–731. <https://doi.org/10.1111/soru.12291>
- Mandacia, N., & Tutan, M. U. (2018). Global land grab and the Balkans: Continuity and changes in a unique historical context. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 20(3), 230–250. <https://doi.org/10.1080/19448953.2018.1379754>
- Martinez-Alier, J. (2003). *The Environmentalism of the poor: A study of ecological conflicts and valuation*. Edward Elgar Publishing.
- Martinez-Alier, J., Temper, L., Del Bene, D., & Scheidel, A. (2016). Is there a global environmental justice movement?. *The Journal of Peasant Studies*, 43(3), 731–755. <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1141198>
- Mazzo, A. F., & García, J. S. (2020). Deciphering the phenomenon of land grabbing within the framework of the European Union: Legal-political responses and impact of biofuels production. *Revista Jurídica*, 19(2), 142–160. <https://doi.org/0.25054/16576799.2379>
- McMichael, P. (2014a). Historicizing food sovereignty. *The Journal of Peasant Studies*, 41(2), 933–957. <https://doi.org/10.1080/03066150.2013.876999>
- McMichael, P. (2014b). Rethinking land grab ontology. *Rural Sociology*, 79(1), 34–55. <https://doi.org/10.1111/ruso.12021>
- Moore, J. W. (2011). Transcending the metabolic rift: a theory of crises in the capitalist world-ecology. *The Journal of Peasant Studies*, 38(1), 1–46. <https://doi.org/10.1080/03066150.2010.538579>
- Nedeljković, M. (2021). Sociološka analiza karakteristika društvenog sloja novih veleposednika. *Agroekonomika*, 50(90), 41–53.
- Oliveira, G. McKay, B., & Liu, J. (2021). Beyond land grabs: New insights on land struggles and global agrarian change. *Globalizations*, 18(3), 321–338. <https://doi.org/10.1080/14747731.2020.1843842>
- Oya, C. (2013). Methodological reflections on ‘land grab’ databases and the ‘land grab’ literature ‘rush’. *Journal of Peasant Studies*, 40(3), 503–520. <https://doi.org/10.1080/03066150.2013.799465>
- Petrović, M., & Pešić, J. (2023). Potentials and Obstacles for the Transnationalisation of Recent Environmental Struggles in Serbia. *Sociologija i prostor*, 61(2 (227)), 397–422. <https://doi.org/10.5673/sip.61.2.7>

- Piletić, A. (2023). Renewable energy and EU-led authoritarian neoliberalization: small hydropower in Rakita, Serbia and the upscaling of environmental struggles. *Globalizations*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/14747731.2023.2167985>
- Swain, N. (2013). Agriculture ‘East of the Elbe’ and the Common Agricultural Policy. *Sociologia Ruralis*, 53(3), 369–389. <https://doi.org/10.1111/soru.12016>
- Swain, N. (2016). Eastern European rurality in a neo-liberal, European Union world. *Sociologia Ruralis*, 56(4), 575–596. <https://doi.org/10.1111/soru.12131>
- Šljukić, S. (2006). Agriculture and the changes of the social structure; The case of Serbia. *Sociologija*, 46(2), 137–148. <https://doi.org/10.2298/SOC0602137S>
- Tarrow, S. (2005). *The New Transnational Activism*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791055>
- Veltmeyer, H., & Petras, J. (2014). *The new extractivism: A Post-neoliberal development model or imperialism of the twenty-first century?*. Zed Books Ltd.
- Veltmeyer, H. (2018). Resistance, class struggle and social movements in Latin America: contemporary dynamics. *The Journal of Peasant Studies*, 46(6), 1264–1285. <https://doi.org/10.1080/03066150.2018.1493458>
- Vorbrugg, A. (2022). Ethnographies of slow violence. epistemological alliances in fieldwork and narrating ruins. *Environment and Planning C: Politics and Space* 40(2), 447–462. <https://doi.org/10.1177/2399654419881660>
- Woods, M. (2008). Social movements and rural politics. *Journal of Rural Studies*, 24(2), 129–137. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.11.004>
- Yang, B., & He, J. (2021). Global land grabbing: A critical review of case studies across the world. *Land*, 10(3), 324. <https://doi.org/10.3390/land10030324>
- Ye, J., van der Ploeg, J. D., Scheinder, S., & Shanin, T. (2020). The incursions of extractivism: moving from dispersed places to global capitalism. *The Journal of Peasant Studies*, 47(1), 155–183. <https://doi.org/10.1080/03066150.2018.1559834>
- Zoomers, A. (2010). Globalisation and the foreignisation of space: seven processes driving the current global land grab. *Journal of Peasant Studies*, 37(2), 429–447. <https://doi.org/10.1080/03066151003595325>

Global Land Grabbing and the Neo-extractivism: A Post-Socialist Perspective*

Mina Petrović

University of Belgrade – Faculty of Philosophy, Belgrade, Serbia

The paper analytically connects neo-extractivism, as the current development phase of capitalism, with the phenomenon of land grabbing, which refers to the importance of direct foreign investments in less developed countries aimed at acquiring land for the exploitation of ores and minerals, production of biofuel and food. Firstly, some relevant critical interpretations of land grabbing and neo-extractivism are presented, as well as the question of whether the observed territorialization of the resistance to the neo-extractivism increases mobilization potential or populist divisions in related social movements. Secondly, attention is drawn to the exposure of European post-socialist countries to these processes, including the experience of Serbia, and emphasizes that it is still a relatively neglected research topic in sociology.

KEYWORDS: neo-extractivism / land grabbing / accumulation of capital / post-socialism / European Union / Serbia

PRIMLJENO: 10.12.2023. godine
REVIDIRANO: 28.12.2023. godine
PRIHVACENO: 29.12.2023. godine

* Predloženo citiranje: Petrović, M. (2023). Globalno grabljenje zemljišta i novi ekstraktivizam: Post-socijalistička perspektiva. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 42(2–3), 25–40. <https://doi.org/10.47152/ziksi2023032>

©2023 by authors

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).